

Kruyswijk, Hittjo (2011), *Baas in eigen boek, Evolutietheorie en schriftgezag bij de Gereformeerde kerken in Nederland (1881-1981)*, Hilversum: Verloren, pp. 352, ISBN 9789087042530, € 29,00.

‘Baas in eigen boek’ is het resultaat van een historisch promotieonderzoek. Als hoofdvraag van het boek schetst de auteur: ‘(...) of een verband, *post aut propter*, aannemelijk kan worden gemaakt tussen Levers herwaardering van de evolutietheorie in relatie tot het scheppingsverhaal en de daarop volgende theologische en kerkelijke omwenteling in de GKN’ (p. 11). De auteur beperkt zich tot de GKN (de Gereformeerde Kerken in Nederland). Uit die kringen is de VU (Vrije Universiteit) te Amsterdam voortgekomen waar J. Lever hoogleraar in de zoölogie was in de periode 1952-1986. Als kenmerken van de GKN gelden de binding aan de Schrift en aan de drie formulieren van enigheid (p. 16). In de kringen van de GKN nam de pluraliteit van opvattingen in de loop van de twintigste eeuw toe en wel in drie lagen van de GKN: het universitaire milieu, de leidinggevende organisaties binnen de GKN en de leken. In deze omgeving staat de vraag van de auteur naar het omgaan met en de onderscheiden reacties op Darwins evolutietheorie. Hij legt de nadruk op de receptie van deze theorie in de GKN tegen de achtergrond van de relatie geloof en wetenschap en onderscheidt daarbij drie perioden: grondlegging, consolidatie en de grote omslag. De auteur baseert zijn onderzoek op gedrukte bronnen, enkele interviews en benadert het materiaal vanuit de optiek van vernieuwing.

Het eerste deel van dit onderzoek behandelt de periode waarin Abraham Kuyper en Herman Bavinck het denken over het Schriftgezag in de GKN bepaalden: de Schrift heeft absoluut gezag over de mens. Het scheppingsverhaal uit de bijbel wordt letterlijk-historisch opgevat. Beschikbare theorieën uit natuurwetenschappelijke hoek die daar niet bij aansloten werden als onjuist gezien. Bavinck ging al verder dan Kuyper door naar mogelijke overeenkomsten tussen wetenschappelijk onderzoek en het Bijbelse scheppingsverhaal te zoeken, hij ging dan ook al uit van een hogere ouderdom van de aarde dan de traditionele 6000 jaar.

Het tweede deel van dit boek behandelt de periode waarin behouders van de eigen traditie binnen de GKN en vernieuwers met elkaar in felle discussie staan. Vernieuwde inzichten leidden tot strengere regels voor de exegese van bijbelverhalen. De exegese werd aangepast aan de dogmatische visies, zo komt naar voren in besluiten van de synode van de GKN. Inbreng vanuit wetenschappelijke kringen werd ter zijde geschoven. De theologische en natuurwetenschappelijke oppositie had weinig invloed. Er waren twee groepen te onderscheiden: zij die een eenvoudig-historische exegese de voorkeur gaven en zij die een symbolische exegese de voorkeur gaven. Beide groepen vatten de beschreven gebeurtenissen op als historische gebeurtenissen. Het Schriftgezag werd dus niet bestreden. Critici zwegen of verlieten de GKN.

In het derde deel van deze studie worden de maatschappelijke ontwikkelingen genoemd zoals toegenomen kennis van geschiedenis, natuurwetenschap en techniek die ook de GKN

niet onaangeraakt lieten. Deelname vanuit GKN kringen aan hoger onderwijs, zoals bij de bètafaculteiten had invloed op het denken in die kringen. De natuurkundige G.J. Sizoo en de bioloog J. Lever (afkomstig uit GKN kringen) konden niet om de natuurwetenschappelijke inzichten heen en ventileerden de betreffende inzichten in de eigen achterban. Theologen zochten hun weg in deze inzichten: Nic.H. Ridderbos en J.L. Koole kwamen tot aangepaste inzichten over de historiciteit van de scheppingsverhalen. Tj. Baarda en C. Augustijn deden afstand van de eenvoudige historische exegese en kozen voor de historisch-kritische exegetische benadering van bijbelverhalen. Veel discussie in synode kringen van de GKN leidden uiteindelijk tot een herzien standpunt dat vastgelegd werd in het rapport 'God met ons'. Daarin werd de eenvoudige historische exegese vervangen door een narratieve geschiedopvatting, op basis van het filosofische relationele waarheidsbegrip. De acceptatie van de evolutietheorie vormde hierdoor geen probleem meer. H.M. Kuitert sloot zich aan bij deze nieuwe inzichten en concludeerde dat het geloof het resultaat is van menselijke verbeelding. De verhouding geloof – wetenschap was een private kwestie geworden.

De auteur concludeert tenslotte dat er gesproken kan worden van een verband tussen de natuurwetenschappelijke ontwikkelingen in de jaren vijftig, de theologische vernieuwingen in de jaren zestig en de grote omslag in het denken over het Schriftgezag in de jaren zeventig. De geschetste ontwikkelingen leidden tot nieuwe visies in het theologisch denken. De GKN deden daarmee afstand, zo stelt de onderzoeker, van een belangrijk hoofdkenmerk van hun identiteit. De GKN gaven toe dat wereldse opvattingen een betere manier boden om de werkelijkheid te begrijpen. Wie empirische gegevens en de ratio gebruikt in GKN kringen zo besluit de schrijver kan met alle veranderingen 'Baas in eigen boek' genoemd worden.

Hoe begrijpelijk de keuze voor de gedrukte bronnen en daarmee voor de hoofdrolspelers in dit dispuut is, toch blijft de vraag voor mij waar die keuze methodisch op gebaseerd is. Waren er geen gedrukte bronnen van leken, of van voorgangers die op dit punt vragen van leken aan de orde stelden? En is de beperking tot de gekozen groep theologen en wetenschappers wel voldoende vertegenwoordiging van de GKN? Is het met de geschetste ontwikkelingen gepaarde gaande verlies van identiteit van de GKN ook gevolgd door een nieuwe identiteit van de GKN? In deze studie ligt de nadruk op het Schriftgezag, maar in hoeverre spelen andere aspecten van de ontwikkeling in de GKN zoals de emancipatie van de leden een rol bij de verandering van hun identiteit? Ik denk aan studies van J. Hendriks en G. Dekker.

Kort gezegd: hoewel aan een aantal vragen wordt voorbijgegaan, is dit boek een belangrijke bundeling van gegevens uit bronnen over deze voor de GKN belangrijke kwestie. Ook een goed leesbare studie, die wordt afgesloten met een Engelstalige samenvatting en een uitgebreide literatuurlijst.

Hans Jonker
(Langezwaag)